

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 3, p. 219-231, October 2012

**J. B. Bury, *The Constitution of the Later Roman Empire*, London:
Cambridge University Press. 1910: 49 pages.
*Geç Roma İmparatorluğu'nun Anayasası***

Öğr. Gör. Murat TURAL
Bozok Üniversitesi

Öz

Bizans İmparatorluğu veya Doğu Roma İmparatorluğu, diğer Ortaçağ devletleri gibi, yazılı resmi bir anayasaya asla sahip olmadı. Hıristiyan Roma İmparatorluğu ise Tanrı'nın Krallığı'nın bir yansıması olarak kabul ediliyordu. Bizans teorisine göre evrendeki, dini ve laik olsun tüm yetkinin kaynağı Tanrı idi. İmparator prensip olarak seçiliyordu. Buna çoğunlukla senato, ordu ve insanlar birlikte karar veriyorlardı. İmparator tahta geçtikten sonra, onu görevden alabilecek hiçbir yasal yol bulunmuyordu. Bununla birlikte Roma senatosu Roma siyasi kurumlarının en önemlisiydi. Tarihi boyunca senatonun gücü arttı veya azaldı. Buna ek olarak kilise ve patrik de yönetimde önemli bir rol oynadı.

Anahtar Kelimeler: Roma, Bizans, Senato, Kilise, Anayasa

Abstract

The Byzantine Empire, like other medieval states, never possessed a written official constitution summarizing the basic organization of its government. The Christian Roman Empire was considered to be an imitation of the Kingdom of Heaven. According to the Byzantine theory, the source of all authority in the universe, both religious and secular, was God. The emperor was elected in principle. Generally, the Senate, the army, and the people co-operatively selected the emperor. Once an emperor was enthroned, there was no constitutional way to depose him. Besides, the Roman senate was Rome's most important Roman political institution. The power of the senate waxed and waned throughout its history. In addition to this, Church and the Patriarch played an important part in the administration.

Key Words: Roman, Byzantine, Senate, Church, Constitution

Geç Roma İmparatorluğu'nun Anayasası

Genellikle mutlak monarşi olarak sınıflandırılan yönetim şekilleri, cumhuriyetler ve anayasal monarşiler olarak bilinen bu yönetim şekilleri kadar ilgi görmemiş ve dikkatli bir şekilde tahlil edilmemiştir. Tanrı yetkisi ile ilişkilendirilen ve teokratik olarak mütalaa edilen mutlak monarşi hakkında önemli bir literatür vardır, ancak tarihin bize sunduğu bu çeşit bir yönetim şeklinin hakiki örnekleri üzerine mukayeseli bir çalışma yapılmamıştır. Örneğin

Montesquieu, onları hiç ayırt etmeksizin despotizm olarak kabul eder. Muhtemelen gerekçe en yüce gücün bir kişi üzerinde toplanmasından kaynaklanır. Eğer yalnızca monarkın en yüce güç olduğunu söylersek, bu daha öncekilerin bir tekrarı olur. Geç Roma İmparatorluğu bir monarşi örneğidir ve konuyla ilgili söylenecek pek çok şeyi arz etmek istiyorum.

Mutlak monarşi terimi sınırlanmış veya anayasal monarşinin tam aksini ifade etmek için kullanılır. Ben önceki ifadeden devletin tüm yasama, yargı ve yürütme yetkisinin hükümdar üzerinde toplandığını ve bundan başka bağımsız veya yardımcı otoritenin var olmadığını anlıyorum.¹ Sonraki ise hükümdarın yanında, kendi başlarına bağımsız ve etkili olan diğer siyasi teşekküllerin, aynı zamanda hakimiyet gücünü ortak olarak paylaşmalarını ifade eder. Mutlak ve anayasal monarşi kavramları, mantıklı bir bakış açısına göre tatmin edici değildir. Bu iki yönetim şekli hükümdar zümresinin alt katmanlarını oluştururlarken, aynı zamanda kendilerinin diğer kurumlara karşı olan üstünlüklerini her zaman gösterme eğilimindedirler. Bu tabi olarak hakikat dışıdır: anayasal bir monarşi, Rusya benzeri mutlak bir monarşiden ziyade, Fransa gibi bir cumhuriyete daha yakındır. Örnek olarak, yasamanın kral, efendiler ve halkın ittifakından etkilendiği bir yapıya sahip olan İngiltere anayasası daha doğru bir ifadeyle monarşiden ziyade triarşi olarak tanımlanabilir; monarşiyi krallıkla eş anlamlı olarak telakki etmek de büsbütün bir talihsizliktir. “Sınırlı monarşi” Austin’in çok önce söylediği gibi “monarşi değildir²”; monarşiyi hakkıyla tarif etmek gerekirse, onu basit bir şekilde ve sadece mutlak monarşi olarak kabul etmek gerekir. Bununla beraber içinde hiçbir çoksesliliğin barınmadığı alternatif olarak otokrazi kelimesine sahibiz ve şimdi anayasal tartışmalarda bu hükümet şekli için teknik bir terim olarak kullanılan bu tabir üzerinde düşünmeyi göze alacağım. “Otokrazi” mutlak monarşi üzerinde hususi bir üstünlüğe sahiptir. Tüm gücün bilfiil otokrat tarafından kullanıldığı otokrasilerin hepsi birbirinin aynısı değildir. Herhangi bir bağımsız otorite tarafından sınırlı olmamasına rağmen diğer yönlerden yine sınırlıdır. Şimdi biz mutlak monarşilerin yapısından dolayı yapamadığımız tartışmayı, az çok sınırlı olan otokrasiler hakkında yapabiliriz.

Esasında, Roma İmparatorluğu varlığının ilk üç yüzyılında kuramsal olarak bir cumhuriyetti. Senato, imparator ile birlikte ondan bağımsız olarak varlığını devam ettirdi; ancak yerine getirdiği fonksiyonlarından birer birer feragat etti; imparatora daha da bağımlı hale geldi; üçüncü yüzyılın sonunda yürürlükten kaldırılmamasına rağmen³ devletin bu ikinci kudretli kurumu gözden düştü. Daha sonra, Diocletian ve Konstantin tarafından oluşturulan sistem altında, 15. yy. da imparatorluğun yıkılışına kadar yönetim şekli vazih bir şekilde otokraziydi. O halde otokrasiler arasında hakimiyeti elde etme noktasında belli farklılıklar bulunabilir. Hükümdar varis olarak ya da seçimle işbaşına gelebilir. Taht boş olduğu durumda seçim söz konusu olursa seçimle başa geçen yeni hükümdar bağımsız ve en yüksek otorite olarak ortaya çıkar. Eğer otokratlık hakkı bakımından doğuma bağlı olarak bir varislik söz konusu ise şunu söyleyebiliriz; onun hakkı engellenemez ve ardıllık kendiliğinden gelir, yine hükümdardan başka kişi veya kişilerin farklı bir adayı öne sürmesi gibi bir hareket cereyan etmez. Gördüğümüz gibi işte bu fark önemli sonuçları içinde barındırır.

¹ Bu, Sidgwick’in tanımından farklılık arz eder; *Development of European Polity*, “Tam monarşi içinde anayasal hiçbir otoritenin yeri yoktur”s. 10.

² *Lectures on Jurisprudence*, i. 241(ed.1885).

³ Ne var ki Roma senatosu bazı sembolik egemenlik haklarını sürdürmüştü; Theodoric zamanında, senato, imparatora eşdeğer bir güce sahipti, *constituere leges* (Theodoric’in hükmedemediği bir güç). Karşılaştırınız, Cassiodorus, *Variae*, 6, 4, 1, 2 (s. 177, ed. Mommsen).

Roma İmparatorluğu'na baktığımızda, başlangıcından beri olduğu gibi aynı şekilde imparatorun belirlenmesinde seçim usulü kaldı. Taht boş olduğunda, yeni imparator senato ve ordu tarafından seçildi. İnsiyatif ya senato ya da ordu tarafından alınabilirdi ve hangisi teşebbüste bulunursa bulunsun vakıa meşru olarak kabul ediliyordu. Elbette, gerçekte imparatoru seçen ordunun yalnızca bir kısmıydı, örneğin, seçim Konstantinopol'de yapılıyorsa, muhafız alaylarıydı; ancak onlar böyle bir durumda imparatorluğun her tarafına yayılmış olan ordunun tamamını temsil etmekteydiler. Bu atama şekli gerçek anlamda bir seçimi yansıtmıyordu. Eğer insiyatifi askerler ele geçirmişse, onlar istedikleri kişiyi görev başına getiriyorlardı. Seçim Senato tarafından yapılıyorsa, daha istişari bir mahiyet taşıyordu, ancak oyların resmi olarak sayılması söz konusu değildi ve önemli olan kimin seçildiğinin halka beyan edilmesi idi.⁴ Bu iki güçten birinin kendi adamını imparator ilan etmesi ve tahtın onda kalması; diğerinin de kabul etmesine bağlıydı; resmi tören başkentin insanlarının onu hipodromda onaylamasıyla tamamlanıyordu. Bu merasim eski Roma insanlarının (Populus Romanus)⁵ yaptığı gibi, Konstantin'in yeni başkentinin insanları tarafından da devam ettiriliyordu.

Senato'nun bir imparatoru seçmesi ya da ordunun tercihini tasdik etmesi yasal olarak hayati önemdeydi. Bu senato eski Roma senatosundan oldukça farklıydı. O, belirli idari görevler için imparator tarafından atanan kişilerin içinde var olduğu küçük bir danışma kuruluydu. Aslına bakılırsa, eski senato şimdi imparatorluk konseyine (Consistorium) dönüşmüştü ve yeni senato artık iki görünüşe sahipti. Bir imparatorun hükümlüğü müddetince o, bir divan ya da imparatorun danışma meclisi hüviyetindeydi, ancak iki hükümdar arasındaki boşluk müddetince o, eski senatodan aldığı miras gereğince bağımsız bir otorite şeklini alıyordu.

Fakat bu görevi yalnızca taht boş olduğunda üstlenmiyordu. Seçim yetkisi her defasında ordu ve senato tarafından tatbik ediliyordu. Erken imparatorlukta imparatoru seçen insanların aynı zamanda ondan hoşnut olmamaları devlet hukukunun bir prensibiydi ve bu prensip otokrasi ile birlikte devam etti. İmparatoru tahtından etmenin resmi bir prosedürü yoktu, ancak onun yönetimi tatmin edicilikten uzak ise topluluğun üyelerinin yeni bir imparator ilan ederek onu tahtından etme olanakları vardı; eğer herhangi biri ordu, senato ve insanlardan etkili bir destek olarak ortaya çıkmışsa vaziyete göre veya yerine geçen kişinin ruh haline göre eskisi tahtından feragat etmeye zorlanıyor, bir manastırda inzivaya çekiliyor, gözlerini kaybediyor veya elemli bir şekilde ölümü bekliyordu; yeni imparator, ilan edilmesinden itibaren yasal bir hükümdar olarak kabul edilmiş ise; bu durum tüm halkın isteğinin yasal bir dışavurumu olarak kabul ediliyordu. Eğer o, bu ilanı etkili kılacak bir taraftar kitlesine sahip değilse ve zulmediyorsa, bir zorba olarak kabul ediliyordu; ancak bu ilan tasdik edilse ya da hükümsüz sayılsa da, bu mücadele sırasında ve bu fecaatten evvel ordunun bir kısmı ona muhtemel bir anayasal statü veriyor ve onu imparator ilan ediyordu. Bu tahttan indirme usulü gerçekte bir devrimdir ve bizler hep bu devrimi hukuktan kaba kuvvete geçiş olarak ve anayasaya aykırı bir durum olarak algılarız; ancak bu imparatorluk kaidesinde,

⁴ *αναγορευσις* merasim işleminin tümü için kullanılan teknik bir kavramdır.

⁵ Erken imparatorluk devrinde, Romalılar insiyatifi ellerine almışlar ve Pertinax'ın imparator ilan edilmesi için muhafız birliklerini sıkıştırmışlardı; Geç imparatorluk devrinde Konstantinopol sakinleri Justinian'a karşı olan Nika isyanında aynı şekilde insiyatifi ellerine almışlar ve Anastasius'un yeğenlerini imparator ilan etmişlerdi.

anayasaya aykırı değildir; Mommsen'in ifadesiyle "Bir otokrasi yasal bir devrim hakkıyla ıslah edilebilir".

Bu yüzden Roma otokratının hükümlerine ona senato yoluyla temsil edilen halk ve ordu tarafından emanet ediliyordu ve buna Konstantinopol'un insanlarını da ekleyebiliriz.⁶ O'na, Konstantin tarafından tesis edilen taç giyme töreniyle hükümler hakkı verilmiş oluyordu. İmparator mor kaftan ve kırmızı çizmeler gibi diğer alametleri de giyerdi ancak taç, mutlakliğin en önemli sembolü ve en açık ifadesiydi. Bu giysi sadece imparator ve ordunun başkomutanının üzerinde temsil edilirdi ve bunu giymek için bir teşrifat yapılmazdı. Aksi olsaydı bu, Pers Krallığı'nda Mazdek (Magian) dininin başrahibinin kralın başının üzerine koyduğu taç giyme töreninin ödünç alınması şeklinde olurdu. Teori de bu, imparatoru hükümler olarak destekleyenlerin ona ihsan ettiği bir imparatorluk tacıydı. 4. yüzyılda Prefect, Sallustius Secundus, I. Valentinian'in seçilmesinde en önemli rolü üstlenmişti. Ancak imparatorlar tacı bir uyuğunun elinden bu şekilde aldıklarında nefret beslemektedirler, bu yüksek makam için ileri gelen birinin seçilmesi muhtemelen düşmanlığa ve kıskançlığa sebep oluyordu. Yine de bir törenin olması gerekliydi. 5. yüzyılda dahice ve incelikli bir yöntemle bu sorunun üstesinden gelindi. Taç giydirmenin görevi Konstantinopol Patriği'ne havale edildi. Bu makam boş kaldığında, Patrik laik ileri gelenlerin gözünde bir haset konusu olmuyordu, çünkü Patrik onların rakibi olamazdı ve onun dini vasfı bir anlamda imparatoru tacı alırken çektiği tüm sıkıntılardan kurtarıyordu. Söz konusu mevzuda şüphe götürmeyen kanıtlar vardır. Bu düzen M. S. 450 yılında Marcian'ın taç giymesi ile kabul edilmişti, ancak M. S. 457 yılında onun ardılı Leo'ya patrik tarafından kati bir şekilde taç giydirilmişti. Bundan böyle bu artık düzenli uygulanan bir usul haline geldi. 13. yüzyılda ise II. Theodore zamanında boş kalan patriklik makamının dolması için taç giyme töreninin ertelendiğine şahit oluruz. Ancak bu yöntem taç giymenin düzenli ve arzu edilen bir şekli olmasına rağmen, otokratın meşru göreve başlaması için kaçınılmaz olarak görülmüyordu. Son Doğu Roma İmparatorlarından, Konstantine Paleologos patriğin elinden taç giymemişti; aksine ona taç laik kişilerce sunulmuştu.⁷ Şurası kesindir ki patriğin taç giydirmesi mutad olmuşsa da anayasal bir zorunluluk değildi, sadece önemliydi. Yine patrik bu tören esnasında Kilise'yi de temsil etmiyordu. Bu durum büyük papazlarca icra edilen Persliler'in taç giyme törenlerini akla getirmektedir, ancak ehemmiyeti aynı değildi. Zerdüştlerin lideri, Pers dininin temsilcisi olarak hareket ediyorken, Patrik ise devletin temsilcisi olarak hareket ediyordu.⁸ Eğer o, özellikle kiliseyi temsil ediyor olmuş olsaydı, onun bu kurumu bir yana bırakıp hareket etmesi mümkün olmayacağı açıktı. Diğer bir ifadeyle, hiçbir anayasal teori ya da anayasal gerekliliğe ihtiyaç kalmazdı. Ancak bu, yeni imparatorun göreve başlamasında Kilise'nin muvaffakatının resmi olarak gerekli olduğu anlamına gelmez.

Şimdi üzerinde duracağım anayasanın bir başka özelliği ile bağlantı kurarak bu konu daha açık bir şekilde ortaya konacaktır. Eğer şöyle bir imparatorların listesine bakılacak olursa, onlardan yalnızca çok azının benim tarif ettiğim şekilde seçildiği görülecektir. Bir imparator

⁶ Örneğin, Leo Diaconus, ii. 12, Polyektos'un belirttiğine göre, II. Romanus'un oğulları imparator ilan edilmişlerdi.

⁷ 11. yüzyılda Nicephorus Bryennios, VII. Michael zamanında imparator ilan edildi ve zorla imparatorluk tacını elde etti, Anna Comnena, *Alexiad*, i. 4.

⁸ Bu konu üzerinde daha önce (W. Sickel, *Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jahrhundert*, *Byzantinische Zeitschrift*, vii. 511 v.d. (1898) durulmuştur. Taç giyme töreni hakkında daha fazla bilgi için bkz. F. E. Brightman, *Journal of Theological Studies*, ii. 359 v.d. (1901).

öldüğünde, çoğu durumda, taht boş kalmıyordu, daha önce imparator asaletli bir mesai arkadaşına sahip olduğu için, yeni bir seçime gerek duyulmuyordu. Saltanat süren imparator seçim prensibini göz önünde tutarak ardılına göreve getiriyordu.⁹ Eğer imparator bir erkek evlada sahip ise, tahtı oğluna intikal ettirirdi ve Roma İmparatorluğu tarihinde bu yüzden birçok irsi hanedan ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan seçim ve hanedan, anayasayı tamamlayıcı iki unsurdur, bu yöntem hanedanın devamlılığını güvence altına aldığı gibi seçim prensibini koruyarak da onun dezavantajlarından kaçınmayı sağlıyordu. Hanedan monarşisinin en önemli avantajı taht için iki aday arasında seçim yapılacağı zaman bir iç savaş tehdidinin vuku bulmasına meydan vermemesidir. Bu yöntemin en önemli dezavantajı ise bazı zamanlar çok zayıf ve basiretsiz bir yöneticiye de bu yüce görevin devredilmesidir. Bu iki prensibin (hanedan ve seçim) birleşmesinin olumlu yansımaları oluyordu; eğer hanedandan tahta çıkmak için adaylar fazla ise en çok yeteneklisi muzaffer oluyor, eğer her yönetici değişikliğini seçim olarak kabul edersek de güç için daha az mücadele vukua geliyordu. İmparatorluk sakinlerinin nasıl gündün güne -meşruluk tasavvuruna- daha çok tutunduğunu görmek ise daha ilginçtir; şöyle ki bir imparatorun çocuklarının anayasal olarak hepsinin tahta sahip olma hakları vardı. Bu tasavvurun en azından Makedonya Hanedanı'nın uzun yönetimi altında çok güçlü bir şekilde ortaya çıktığını görebiliriz; son derece kabiliyetsiz ve ahlaksız olan İmparatoriçe Zoe'nin, sırf VIII. Konstantin'in kızı olması hasebiyle siyasi arenadaki rolü bu konuyu iyi bir şekilde örneklendirir. Aslında bir baba çoğunlukla en büyük oğlunu varis olarak gösterse de, yine onun isteğiyle bazen daha genç olanlarında tahta oturduğu oluyordu. Yine imparator, haklarını oğluna devretmekle de yükümlü değildi.¹⁰ Yani, hüküm süren imparator, oğlu veya bir başkası olsun, ikinci bir imparator yaratıyordu, seçim söz konusu değildi. Senato, ordu ve insanlar, atamanın yapıldığı seremonilerde memnuniyet derecelerini belli ediyorlardı, fakat bu seremoni yalnızca imparatorun bir fiiliydi. Anayasal olan bir görünümün olduğu aşıkardı. Aristokratlar bir imparator üzerinde karar kılarak, diğerleri üzerindeki imparatorluk asaletini ona ihsan ediyorlardı. İleride imparator olabilecek bir dost yaratmakta yine onun tasarrufunda bulunuyordu.

Taht boş olduğunda bir imparatorun atanması ve taht dolu iken siyasal olarak diğerine muadil bir imparatorun seçilmesi arasındaki fark taç giyme töreninde kendisini gösteriyordu. İlk durumda seçmenlerin temsilcisi olan patrik eylemde bulunuyorken; ikinci durumda hüküm süren imparator eylemde bulunuyordu. O, bölünmemiş bir egemenliğe sahiptir, imparatorluk asaletini, bir başkasına daha mevki verme işini kendi elleriyle yaptığı için bu olay onun hakimiyetinin bir işareti olarak temerküz eder. Gerçekten bazı zamanlar o, patriklik makamına yapılan atamalarda da söz sahibi oluyordu, ancak böyle olunca patrik yalnızca onun bir vekili gibi davranmaktan kurtulamıyordu.¹¹ Bu fark, patriğin "taç giydirme merasiminde kilisenin

⁹ Bu, kral naipliği adı altında, Augustus tarafından ihdas edilmiştir, Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mommsen, *Staatsrecht*, ii. 1145 v.d. (ed. 3). Helenistik krallıklarda (Makedonya, Suriye, Mısır), seçim, hanedan prensipleri, kral naipliği gibi özelliklerin birleşimini, karşılaştırmalı olarak mukayese edebilmek için materyaller vardır.

¹⁰ Bu prensip, torunu III. Andronicus'u tahttan uzakta tutmak isteyen II. Andronicus tarafından ileri sürülmüştür. Anayasal bakış açısından, bu prensip ve meşruiyet düşüncesi arasındaki çekişme, Bizanslıların tutkunu olduğu sivil savaşlarla neticeleniyordu.

¹¹ Daha doğru bir ifadeyle *εστειψε δια του Πατριάρχου* (Theophanes, 417₂₅, 426₂₇, 480₁₁, 494₂₈). Daha fazlası için Kedrenos ii. 296. I. Romanus, patrik tarafından taçlandırıldı *επιτροπ του βασιλεως κωνσταντινου* (o daha reşit değildi). İkinci bir imparatorun taç giyme töreninin açıklaması için bkz.

değil de yalnızca seçmenlerin bir temsilcisi olduğu görüşünü” tasdik etmektedir. Taç giyme töreni dinsel bir mahiyete haiz olduğu için bu görevi kilisenin başrahibi yerine getiriyordu.

Ancak şimdi otokrasi veya monarşi teriminin tam olarak imparatorluk için kullanılıp kullanılmayacağını sorabilirsiniz. Monarşi ve otokrasi yalnızca bir kişinin egemen yönetimini ifade eder ancak, daha önce gördüğümüz gibi imparator genellikle bir görevdaşa sahip oluyordu. Hem erken hem de geç imparatorluk devrinde, sürekli iki imparator vardı, bazen daha çok olduğu da olurdu. Örneğin 10. yüzyılda I. Romanus’un saltanatı döneminde bunların sayısı- her biri Augustus ve Basileus olan- beşi bulmuştu.¹² Bu uygulama Augustus’un ihdas ettiği ve otoritesinin dayanağı olan sistemden (proconsular imperium ve tribunician power) ortaya çıkmıştı. Ancak salahiyyet birkaç kişiye bölünmüş gibi gözükse de, mutlak güç ikiye ayrılmıyordu. İki imparator olduğunda yalnızca biri gücü elinde bulunduruyor ve devleti yönetiyorken, diğeri bir derece alttaydı ve sadece bir asalete sahip bulunuyor, halef olmayı bekliyordu. Onun adı yasal işlemlerde geçse de, resmi, paralar üzerinde yerini alsa da ve yine o tüm imparatorluk payelerine sahipte olsa, o yalnızca uyuyan bir ortaktı. İmparatorluk arzisi bölündüğünde, Diocletian döneminden Julius Nepos’un ölümüne kadar bir istisna olmuş ve aynı anda siyasi olarak birbirine muadil imparatorlar var olmuştu. Örneğin Diocletian ve Maximian, Konstantin’in oğulları Arcadius ve Honorius, kendi yönetim bölgelerinde monark idiler. Onlar arasında bu arazi paylaşımına rağmen, yine en yüksek otorite olarak kabul ettikleri bir kişi vardı. IV. Konstantin’in saltanatı döneminde askerler imparatorlardan iki oğluna taç giydirmesini talep etmişlerdi. Onlar slogan atıyorlardı: “Biz teslise inanıyoruz ve üç imparator istiyoruz”. Ancak bu her birinin imparator olması gerektiği yönünde bir talep olarak yorumlanmamalıdır. Böyle bir ortak imparatorlukta, yöneten Basileus ile yönetmeyen Basileus arasında açık bir fark vardı. İstisnai durumlarda olmuyor değildi; 11. yüzyılda kısa bir süre için iki imparatoriçeden biri müşterek olarak yönetimde bulunmuştu. İmparatoriçelerden bahsedeceğimiz zaman bu konuya tekrardan döneceğiz.

Burada şimdi imparatoru ifade etmek için kullanılan Basileus ve bir başka Grekçe isim olan Autokrator kavramları üzerinde duralım. Erken imparatorluk devrinde Augustus’un Ptolemilerin halefi olarak kabul edildiği yer olan doğuda ve özellikle Mısır’da Basileus kullanılıyordu, ancak imparatorlar tarafından resmi olarak kullanılmıyordu, Imperator gibi Grekçe değildi. Imperator’u ifade etmek için, neredeyse imparatorlukta tüm Grekçe kitabelerde kullanılan Grekçe Autokrator sözcüğü benimsendi. 4. yüzyılda Basileus imparatorluğun Grekçe konuşulan bölgelerinde yaygın olarak kullanılıyordu; Yunan yazarlar tarafından kullanılan sıradan bir terimdi; ancak resmi bir unvan olarak kabul edilmiyordu. Bu

---

Constantine Porph., *De Cer.*, i. 38, patrik, tacı elleriyle imparatora uzatır, imparatorda onu yeni imparatorun başına yerleştirir. (s. 194).

¹² Muadil imparator sıklıkla *βασιλευς* veya *συμβασιλευς* diye adlandırılır. (II. Otto’nun babasının yanında imparator ilan edilmesi buradan kaynaklanmıştır); eğer bir çocuksa, o, “küçük imparator” (*ο μικρος βασιλευς*) olarak tarif edilir, bu şüphesiz II. Theodosius’un niçin *ο μικρος* olduğunu açıklar. Bu adlandırma onu, aynı ismi taşıyan dedesi Büyük Theodosius’tan ayırıyordu. İkinci bir imparator için, tuhaf bir şekilde *rex* tabirinin kullanıldığını da çok nadiren görürüz. Bu isme, I. Basil’in III. Michael’in muadili olduğu, 866-7 yıllarına ait bir bronz parasında rastlanılmıştır. Paranın bir yüzünde Mihael imperat(or), diğer yüzünde *Basilius rex* yazmaktadır (Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins of the British Museum*, ii.432). Başka yerde şahit olunmayan bu tuhaflığın nasıl açıklayacağımı bilemiyorum. Bu, 11. yüzyılda, Batı imparatorlarının, Roma’da taç giymeden önce kullandıkları *Romanorum rex* kavramı ile karşılaştırılmaz.

unvan 7. yüzyılda Heraclius'un saltanatına kadar resmi olarak kabul edilmemişti. En erken kayıt olarak 629 yılında Heraclius'un bir yasada, Basileus ünvanını kendisi için kullandığı Brehier ortaya koymuştu.¹³ O, saltanatının erken yıllarında geleneksel bir unvan olan Autokrator'u kullanıyordu. Ne var ki Brehier, bu değişikliğin gerekçesini görmekte başarısız olmuştur, ancak 629 tarihini ortaya koyarak bunu telafi etmiştir. Bu yılda Heraclius, Pers'in fethini tamamladı. Pek dikkate alınmayan Habeş kralı hariç, Basileus ünvanını kullanan Roma imparatorlarına göre tek yabancı monark Pers kralıydı. Roma imparatorluğunun dışında büyük bağımsız bir Basileus olduğu müddetçe, imparatorlar başka bir monark ile aynı ünvanı paylaşmaktan kaçınırlardı. Ancak monark bağımlı bir vassal durumuna düştüğünde ve artık siyasi olarak muadilliğini kaybettiğinde, imparator birkaç asırdır kendisi için resmi olmayan ünvanı, resmi olarak benimsiyordu. İmparator davranış ve teamüllerinde aşırı derece de tutucuydu; resmi vesikalarda ve para basımında değişiklik çok nadir olurdu. Daha bir yüzyıl geçmeden Basileus ünvanı paraların üzerinde kullanılmaya başlanmıştı. Bu değişiklik ile Basileus Imperator'un karşılığı oldu; Autokrator'un yerini aldı; bundan sonra Autokrator köken olarak kendisinin gerçek önemini ifade edecekti. Bu yüzden bundan sonraki zamanlarda gerçek yöneticiyi ifade etmek için "Basileus" ünvanına yönelik hızlı bir yöneliş olmuştur. O ve onun siyasi olarak muadili olan kişi Autokrator olarak kabul edilmesine rağmen, Autokrator, büyük imparator tarafından kullanılan despotik gücün mebzuliyetini üzerinde hissediyordu.¹⁴ Bu yüzden erken zamanlarda Basileus'un görünüşte Augustus sistemindeki ağırlığı olan bir ünvanı temsil ettiğini, Autokrator'un ise cumhuriyet döneminin imparatoruna eşit olduğunu söyleyebiliriz; sonraki zamanlarda iki ünvanın temsil ettiği anlam değişmiş ve Autokrator Basileus'un kine yakın bir otoriteyi ifade etmiştir.

Bu konudan ayrılmadan önce, yönetim işlerinde kadının sahip olduğu haklar konusunda birkaç söz söylemeliyiz. İmparatorluğun kurulduğu zamanlarda "Augusta" ünvanı imparatorların eşleri için kullanılıyordu ve erken zamanlarda Agrippina ve Julia Donma gibi küçük çocukların annelerinin de politik gücü ellerinde tuttuklarına şahit oluyoruz. Ancak onlar her zaman bu gücü oğullarının adı altında kullanıyorlardı. 5. yüzyılın başlarında Augusta Pulcheria, küçük olan erkek kardeşi II. Theodosius'un yerine yönetimin başında bulunuyordu. II Theodosius çocuksuz ölünce, Pulcheria tek başına icra kuvvetini eline almamıştı ama ona yeni imparatorun seçiminde söz söyleme hakkı tanınmıştı ve o da sembolik olarak Marcian ile evlenmişti. Benzer bir durum 40 yıl sonra Zenon çocuksuz bir şekilde öldüğünde yine yaşandı, onun karısı olan Augusta Ariadne'ye çoğunluğun rızasıyla kocasının halefini seçme hakkı tanındı ve o da Anastasius üzerinde karar kılınca, o seçildi. Ancak bu durum Ariadne'nin imparatorluk otoritesini Anastasius'a bahsettiği şeklinde anlaşılmalıdır, Onu seçen Ariadne'nin isteğine uygun olarak Senato ve ordudur. Bir sonraki yüzyılda, Justinian'ın eşi Theodora ve II. Justin'in eşi Sophia'nın olağanüstü güçleriyle imparatoriçelerin siyasi güçleri artmıştır. Ancak bir yere kadar imparatoriçe erişkin olmayan bir çocuğun naibi olsa da¹⁵,

¹³ *Byzantinische Zeitschrift*, xv. 151 v.d. (1906).

¹⁴ Bu terim, Basileus (*β. και αυτ.*)'u pekiştirici olarak resmi kullanıma 11. yüzyılda girdi, ikinci imparator, büyük imparatorun müsaadesiyle yalnızca Autokrator ünvanını kullanabilirdi (Codinus, *De Officiis*, c. 17, s. 86, 87, ed. Bonn). Ancak ikisi arasındaki ayrım, 9. yüzyılda Philotheos'ta (M.S. 900) belirtilmişti, *Kletorologion (apud Const. Porph. De Cerimoniis, s. 712.)*, *ο δευτερος βασιλευς* kavramının tam karşısı olarak *ο αυτοκρατωρ βασιλευς* kavramını görmekteyiz.

¹⁵ Eğer bir imparator, ölümünün yaklaştığını önceden seziyor ve ikinci olan imparator küçük ise, o, kral naipliğinde yeni bir düzenlemeye gidebilirdi. Bu yola, Theophilus ve Alexander tarafından başvurulmuştu.

imparator seçimine müdahale edebilse de, bir eşten ziyade kocasının siyasi olarak muadili de olsa, o asla bir Autokrator olarak bağımsız bir siyasi gücü icra edemiyordu. 8. yüzyıla gelindiğinde ikonlara tapınma dönemini tekrar geri getirmesiyle ünlü olan Atina'lı imparatoriçe Irene ile karşılaşırız. Onun kocası öldüğünde, oğlu Konstantin çok küçük olduğundan, Theodosius için Pulcheria'nın yaptığını, bu sefer Irene yapmıştı. Konstantin kendi başına hükmedecek yeterli yaşa geldiğinde, Irene isteksizde olsa arka plan çekildi, oğlu birkaç yıl iktidarı kendi elinde tutmayı başarmışsa da, Irene mütemadiyen ona karşı entrika çevirmekten geri durmuyordu. Bu mücadele Irene'nin zaferiyle sonuçlandı. O, oğlunun gözlerinin kör edilmesine sebep oldu ve beş yıl Autokrator gibi tek başına saltanat sürdü. Bu mühim ve esaslı bir değişiklikti ve böyle de hissedildi. Pek tabii o, her zaman imparatoriçe olarak kabul edilmişti, ancak onun icraatları daha ziyade bir imparatorunkine (Basileus)¹⁶ benziyordu. Yalnızca imparator kanun yapabiliyorken, onun erkeklik vasıflarına sahip olması ona bu imkanı da tanımıştı.

Batı Avrupa'da, Büyük Charles'in imparatorluk iddiasını haklı çıkarmak amacıyla, imparatorluk yetkisinin bir kadına bırakılmaması gerektiği ve Irene'nin yönetim süresi için gerçek bir fetret dönemi yaşandığı yorumları yapılmasına rağmen, Bizanslılar bunu asla kabul etmediler. Binaenaleyh Irene ve II. Basil'in iki kuzeni Zoe ve Theodora gibi kudretli naibeleri bir kenara koyarsak aslında kadının saltanat sürmesine bir protesto her zaman vaki oluyordu. Bu iki kadından her birinin kısa sürede olsa tek başlarına hem hükümler olduklarına, hem de birlikte iktidarı paylaştıklarına şahit oluruz. Bu daha önce bahsetmiş olduğum iki Autokrat'ın yönetme şekline bir misaldir. Aralarında ahenk olmuş olsaydı ortak yönetimlerinin süresi daha da uzayabilirdi, ancak Zoe, Theodora'yı aşırı derece de kıskanıyordu ve onun ayağını kaydırmak için hemen otokratik yetkiyi üzerine alacak bir koca edindi ve ikinci derecedeki otoriteyi o elde etti.

Şimdi imparatorluk egemenliğinin mahiyetini değerlendirmeye geçebiliriz. Resmi olarak beyan etme işlemi ile bütün egemenlik hakları imparator üzerine geçiyordu. İmparatorluğun erken zamanlarında imparatorluk yetkileri vazıh bir şekilde bir yasayla (lex de imperio) ilan ediliyordu. Biz, Vespasian için hazırlanmış olan kanun metnine sahibiz. Ancak yeni bir imparatora tahtın intikali için tören yapılması işlemine son verilmişti, otokrasi yönetimi altında yasama, yürütme ve yargı yetkileri otokrata verildikten sonra, bu yetkilerin mahiyetini açıklamak mucip olarak görülmüyordu. Ne var ki 6. yüzyılda, Justinian yasasında insanların egemenlik haklarını (lex de imperio) imparatora devrettikleri onaylanmıştı. 8. yüzyılda imparatorlardan başka hiç kimsenin "lex de imperio"¹⁷ yu artık duymadığını kesin bir şekilde söyleyebiliriz. Ancak monark'ın hareketlerini belirleyen veya sınırlayan bu çeşit bir anayasa olmamasına rağmen, o yinede bazı tahditlere tabii idi.

Monark, yasama ve yönetimle ilgili eylemleri için Tanrı'dan başka kimseye karşı sorumlu değildi; devlet içinde hiçbir organ onu kontrol etme hakkına sahip değildi; bu yüzden

¹⁶ Zacharia von Lingenthal, *Jus Graeco-romanum*, iii. 55 (Εἰρημὸς πιστὸς β' αὐτοκράτωρ). Bu konu için bkz. *Chronicle of Theophanes* (s. 466, I. 25, ed. De Boor): VI. Konstantin böyle bir olaya sebebiyet vermişti, Ermeni askerleri onun annesi Irene'yi εἰς αὐτὸν κράτωρ olarak kabul etmemek için ant içmişlerdi.

¹⁷ Bu bağlamda, tarihçi Theophanes (ed. De Boor, s. 492)'in çağdaşı olan, imparator Stauracius (M.S. 811)'a mal edilen bir demokrasi eğilimi vardır. O, ölüm döşegindeyken, kendisinden sonra gelmesi için, eşi Atinalı Theophano (Irene'nin akrabası)'yu işaret etmişti. Onun nasıl bir demokrasi anlayışının olduğunu bilmemiz gerekirdi.

onun yönetim biçimi bizim otokrasi tanımımıza karşılık geliyor. Ancak monark devlet içinde bir organ ya da organlar tarafından göreve getirilmiş ise, seçim zamanında onun sırtına bazı koşullar zorla yüklenirdi ve bu yüzden onun gücünü sınırlama olasılığı doğardı. Bir başka deyişle, Roma imparatorluğundaki gibi “seçimli otokrasiler”de imparatorlar bazı dayatmalara maruz kalmaktan kurtulamıyorlardı. İmparator I. Anastasius’un durumu buna güzel bir örnek teşkil eder. Senato ondan imparatorluğu itina ile yöneteceğine ve kimseyle ihtilafa düşmeyeceğine dair yemin aldıktan sonra imparatorluk yönetimini ona bahşetmişti. Bu prensip en çok yeni bir imparatorun başa geldikten sonra hemen din ile ilgili yeni fikirler ortaya atmasını önlüyordu.

Taht için adayın seçilebilirliğini belirleyen en önemli nokta şüphesiz onun Ortodoks bir Hıristiyan olmasıydı. Son pagan imparator Julian’dı. Ondan sonra fiilen bir paganın Konstantinopol’ü yönetmesi mümkün olamayacaktı. Yine Arian heretiklerini ezen 381 Konstantinopol Konsili’nden sonra bir Arian’ın taç giymesi de mümkün değildi. Bu durum II. Theodosius’un ölümünden sonra belirgin bir şekilde artık kesinlik kazanmıştı. En öne çıkan kişi Aspar olmasına rağmen, o bir Arian idi, bu sebepten onun taç giymesi söz konusu olamazdı. O zamana kadar inanç konusu anayasal değil siyasi bir durum olarak telakki ediliyorken, taç giyme töreninin dinsel bir nitelik kazanmasından sonra, Hıristiyan olmanın ayrıcalıklı bir durum olarak addedildiğini söyleyebiliriz. Patrik’in önemi kilise kurumu için hiçbir önemi olmayan taç s.unmasından değil, daha 5. yüzyılda uygulanmaya başlanan dua gibi diğer merasimlerden ileri geliyordu. I. Anastasius, tahta çıkışından sonra ondan dini bir bildiri yayınlaması talep edildi. Anastasius’tan heterodoks olduğu için haklı olarak şüphelenildi; nitekim o bir monofizit idi. Ondan kişisel inancını itiraf etmesi talep edilmedi, ancak Patrik’in icbarıyla var olan dini yapıyı koruyacağını şart koşan dini bir metni (yemin) imzaladı. Biz, bundan sonraki seçimlerde böyle bir yazılı bildirin gerekliliği görülmediğini bilmiyoruz; muhtemelen zorunlu değildi, ancak yeni imparatorun heretik eğilimleri olduğu yönünde şüphe seziliyorsa- ki böyle vakalar hiçte az değildi- inancın ilanı için bir dayatma söz konusu oluyordu. Kesin olarak, hükümdarın yedi ekümenik konsil ve yerel sinodların hükümlerini kabul ve tasdik ettiği, kilisenin imtiyazlarını tanıdığı, mutedil bir yönetici olacağına dair ant içtiği, ölüm ve uzuv kesme cezalarından mümkün olduğu kadar kaçınacağını ilan ettiği taç giyme törenlerinin tam olarak ne zaman teşekkül ettiği konusunda bir şey söylemek zordur.¹⁸

Gerçek şu ki imparatorun boyun eğmesi yasal olmaktan ziyade ahlaki bir davranış olsa da, seçim zamanında böylesine şartlar olurdu ve imparator adayından bunları baştan kabul etmesi beklenirdi, zaten otokrasi kendiliğinden bir tahdide tabi idi. Böyle kesin şartlardan ayrı olarak, hükümdarın gücü, İngiltere anayasası gibi, yazılı olmayan hükümlerle de sınırlandırılıyordu. Otokrat en yüksek kanun koyucuydu; bizzat kendisi yasaların üzerindeydi (solutus legibus)¹⁹, onun huzuruna çıkacağı hiçbir mahkeme yoktu; ancak o ihtişamlı Roma medeniyetinin örf ve adetlerine karşı sorumluydu.²⁰ O, yasaları değiştirebilirdi, yeni yasalarda yapabiliirdi; ancak hiçbir imparatorun yasalara uygun hareket edip etmediği sorgulanamazdı

¹⁸ Codinus, *De Officiis*, c. 17.

¹⁹ *Digest*, i. 3. 31; *Basilica*, ii. 6. 1.

²⁰ *Basilica*, ii. 6. 9, και κατα βασιλειως σι γενικοι κρατειτωσαν νομοι και παρανομος εκβαλλεσθω αντηγραφη. *lex generalis*’in anlamı (kısaca, tüm imparatorlukta yürürlükte olan bir ferman) şurada ib. 8, *Cod. Just.* i. 14. 3. dayanak gösterilerek açıklanır. İmparator, *lex generalis* hükümlerine aykırı olarak, bir grup, bir bölge veya bir yerleşim yeri için özel yasalar çıkaramaz.

veya kanunları bir tarafa koyarak hareket ettiği ileri sürülemezdi. Nazariye de yasanın üzerinde olmasına rağmen, II. Theodosius'un kesin bir şekilde tasdik ettiği gibi (alligatus legibus) aynı zamanda o, yasa tarafından kuşatılmıştı.²¹ I. Basil, bir hukuk el kitabında, imparatorun sadece kutsal yazılara değil, aynı zamanda 7 Ekümenik Konsil kararlarına ve Roma Yasalarına da sadık kalması gerektiğini teyit etmektedir. Yerleşmiş olan gelenek ve göreneklerde yasaların kapsamındadır. Zamanın şartlarına göre bazı değişiklikler kabul edilse de, herkesçe bilinen ve sık sık mübalağalı bir şekilde giren, imparatorluk otokrasisini her zaman fireleyen, yazılı olmayan sınırlamaları içinde barındıran Bizans muhafazakarlığı daima ön planda tutulmuştur.

Senato, hükümlerine hakkına malik olmamasına rağmen, imparatorun çalışmalarının bir denetleyicisi olarak faaliyet gösterebilirdi. Her şeyden önce imparatorun gelenekler yoluyla bağlı olduğu çeşitli politik hususlar vardı. Bu hususların ne olduğunu ortaya koyan herhangi bir materyale sahip değiliz, ancak en önemlisi savaş, barış ve antlaşmaların hükümlerinin ondan sual edilmesiydi. Senato, güçlü bir imparatora karşı uysal bir tavır takınmaya mecbur kalır ve muhtemelen onun toplantıları sadece resmi bir görünüm arz ederdi, ancak zayıf bir imparator (I. Michael) var olduğunda Senato, otokratın isteklerinin karşısında durur ve otokrat onların fikirlerine boyun eğmek durumunda kalırdı.²²

Açıkça belirtmek gerekir ki, Kilise de imparatorun gücünün karşısında bir tahdit unsuruydu. 9. yüzyıldan sonra 7 Ekümenik Konsil'in kararları, hiçbir imparatorun dokunmadığı bir yasa haline gelmişti.²³ Aynı zamanda devletin kilise ile ilişkisi, imparatorun gücünün ne kadar şümüllü olduğunu da izah eder. Bizans kilisesi, devlet-kilise tarihi için en önemli örnektir. Onun başı imparatordur. O, sadece laik düzeni sağlamakla yükümlü değildir, aynı zamanda kilise ile ilgili konularda da yeryüzünde Tanrı'nın bir vekili olarak kabul edilir. Dini kurumun başı Konstantinopol patriği idi, alışılmış piskoposluk seçimlerine riayet edilse de, o çoğunlukla imparator tarafından atanırdı. Ekümenik konsiller için resmi çağırışı yapan imparatordu ve bizzat bu konsillerde başkanlık ederdi, eğer teolojik tartışmalar esnasında zarar görmek istemiyorsa, o, bu konsillerde laik nazırları yoluyla temsil edilirdi.²⁴ Konsillerde karara bağlanan kanonik hükümler, imparator tarafından onaylanmadıkça bağlayıcılığı bulunmuyordu ve imparatorlar konsillerden bağımsız bir şekilde, dini konularla ilgili fermanlar ve kanunlar yayınlardı. Justinian'ın saltanatı döneminde patrik olan Menas, kilise içinde imparatorun isteğinin tersine hiçbir şey yapılmaması gerektiğini ileri sürdü ve rahiplik monarşisinin tecessüdü olan Justinian, Başrahip Basileus olarak ilan edildi. Zaman zaman önde gelen din adamları kilise işlerinin laik otoritenin dışında kalması gerektiği yönünde seslerini

²¹ *Cod. Just.* i. 14. 4, digna vox maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri: adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas.

²² Senatonun fonksiyonları, Helenistik krallıklar da bulunan Synedrion'un işlevine oldukça benzemektedir. Bu konu hakkında bkz. Polybius, v. 41-42. II. Romanus'un ölümünden sonra II. Nicephorus'u Asya ordularının komutanlığına getiren senato olmuştu (Leo Diaconus, II. 12.). Senatonun önemi, tedbir amaçlı ona demokratik bir görünüm veren X. Konstantin'in politik önlemleriyle örneklendirilebilir. Bkz. Psellos, *Historia*, s. 238 (ed. Sathas, 1899); C. Neumann, *Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen*, s. 79.

²³ Bu prensip daha evvel Justinian zamanında ilk dört konsil kararları için geçerli olmuştu, zira Justinian bu konsil kararlarını kutsal yazılarla eşdeğer görmekteydi: *Nov.* 151, a, ed. Zacharia, ii. s. 267.

²⁴ Bizans'ta kilise ve devlet ilişkisi için Gelzer'in (*Historische Zeitschrift*, N. F. Vol. 50, 193 v.d. 1901) makalesine bakılmalıdır. 7. Ekümenik Konsilde (M. S. 787) başkanlık görevi, laik fakat selefleri gibi keşiş olmayan patrik Tarasios tarafından icra edilmişti.

yükseltmişler ve kilisenin tamamen özgürlüğünü savunmuşlardır. Bu düşüncenin son temsilcisi olan Theodore Studion hiçbir suretle kendine dayanak bulamadı; 9. yüzyılda kesin bir şekilde hüsrana uğradı ve imparator, Hıristiyanların lideri olma pozisyonunu korumaya devam etti. Bu bakımdan Doğu imparatorluğundaki devlet-kilise nazariyesi Batı Avrupa’da III. İnnocent’in gerçekleştirdiği teoriye tam bir tezat teşkil ediyordu. Her iki tarafta da kilise ve devlet ayrılmaz bir bütünü oluştururlar, ancak Batı’da kilise devlettir, buna karşılık Doğu’da o, imparatorun yönlendirdiği bir kurumdur. Batı’da teokrazi vardır; Papa’nın başkanlık ettiği kilise orada kendisini laik konuların yanı sıra dünyevi işlerinde bir numaralı hakimi kabul eder. Doğu’daki ilişkiler ise batıdakinden farklı bir mahiyettedir; teokrazi yerine Caesaropapism vardır. Papa’nın evrensel egemenliğini kanıtlamaya çalışan Katolik yanlısı bir yazar, laikler arasından da seçimle başa gelebilen bir papaya ruhani olduğu kadar dünyevi işlerinde sorumluluğunun verilmesi yönünde fikirlerini beyan etmiştir.²⁵ Agostino Trionfo’nun bu teorisi Doğu İmparatorluğu’nda hayata geçirilmiştir.

Çoğunlukla patrik’in kutsal yazılara ve konsil kararlarına aykırı hareket ettiği yönünde, imparatorun politik gerekçelerle müdahalesinden dolayı, patrik ve imparator arasında anlaşmazlıklar da çıkmıyor değildi. Böyle durumlarda patrik, yeniliğe karşı anayasayı savunur ve kilisenin lideri durumundaki imparatoru tartışma konusu yapmazdı. Böyle bir hal vukuunda, imparatorun seçeneğine göre, patriğe ya boyun eğdirilir ya da o azledilirdi, Ortodoks doktrini, başka bir imparator gelip selefinin yaptıklarını değiştirene kadar askıda kalırdı. Bazı patriklerin fikirlerine göre imparator, teoloji konusunda bir uzman olmadığı için doktrin tartışmalarına müdahale etmemelidir; ancak iki taraf arasında rayından sapmayan ilişkiler genellikle gerekli ve yasaya uygun olarak telakki edilir.

Patrik, gerçekten imparatora karşı kullanabileceği bir silaha -afroz etme yetkisi-sahipti. O, imparatoru reddedebilir ya da ruhban sınıfını bu konuda yanına çekmek için baskı yapabilir. Bu yönüne pek az başvurulmuştu. Patriğin diğer bir güç göstergesi de taç giyme töreninde oynadığı roldür. O, taç giydirmeden önce yeni imparatorun önüne bazı şartlar koyabilir. Nitekim patrik Polyeuktos, kiliseye ait makamlar için, adayların seçilmelerinden önce imparatorun tasdikini şart koşan bir yasayı kaldırtmak için John Tzimiskes’e baskı yapmıştı.

Şeklini çizdiğim anayasal teori mevcut teamülleri de içinde barındırıyordu; ancak bu teamüller hiçbir zaman kesin ve açık bir mahiyet arz etmemişti. Yine de anayasal problemler ortaya çıkmadı, hiçbir hukukçu ve tarihçi imparatorun gücünün kaynağını ve sınırlarını izaha kalkışmadı. Gerçekten insanların şuurunda yatan şey, anayasanın yasaları ve kurumlarıyla tefrik edilemez bir bütün olduğudur. İnsanlar, imparatorun uygulamalarına yönelik tahminlerde bulunmazlardı, onların meşgul olduğu tek düşünce, şeklini çizdiğim manzaradan ibaretti. Eğer siz bir Bizans imparatoruna onun otokrasisinin kaynağını ve hangi hakla onu icra ettiğini sormuş olsaydınız o, senato, ordu veya insanların bu görevi kendisine bahşetmiş olduğunu söylemezdi, ancak hükmetme gücünün direkt Tanrı’dan geldiğini söylerdi. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için birçok kanıt ortaya koymak mümkündür, ancak imparator Basil’in oğlu Leo’ya olan nasihatına burada başvurmak yeterlidir: “Sen imparatorluğu Tanrı’dan aldın”;

²⁵ Augustinus Triumphus, *Summa de potestate Ecclesiastica*, I, 1, s. 2, ed. 1584 (Roma): si quis eligatur in Papam nullum ordinem habens, erit verus Papa et habebit omnem potestatem iurisdictionis in spiritualibus et temporalibus et tamen nullam habebit potestatem ordinis.

“Sen imparatorluk tacını benim elim vasıtasıyla Tanrı’dan aldın”²⁶. Monark’ın böylesine bir ilahi kaynağının olması hasebiyle, patriğin imparator göreve başlarken ki önemi de kendiliğinden artmıştı. 9. yüzyılın başlarına kadar (bu konuda farklı fikirler olmasına rağmen) kutsal yağ sürme geleneği ile bu sembolik bir görünüm arz etti.²⁷ Taç giyme töreninde, patrik kutsal yağı sürerek Tanrı’nın iradesini ortaya koyuyordu. Dante’nin *De Monarchia*’da ifade gibi, seçmenler imparator seçerken yalnızca Tanrı’nın iradesini seslendiriyorlardı, bu teori zamanla adet haline geldi. Bu, hüküm süren dini anlayış ile de gayet uyumluydu; taht, Tanrı’nın bir armağanı halini alınca imparatorun gücü daha da arttı, bu belki de ona daha fazla sorumluluğun yüklenilmesi demektir. Bu Tanrısal kaynak imparatora yöneltilen tenkidi bir nebze azaltsa da, imparatorların atanması ve onların gücünün sınırlarını çizen anayasal geleneği asla etkilemedi. Ortaçağlar da Batı Avrupa’da gelişen politik teorilere bakıldığında bu daha iyi anlaşılır. Bryce’in gözlemlediği gibi²⁸, Doğu ve Batı imparatorlukları arasında göze çarpan bir tezat vardı, Batı düşünce ve teori yönünden daha zengin ve tahayyül gücü oldukça fazlayken, Doğu’da insanlar imparatorluk hakkında bir fikir yürütmekten acizdi. Batı’da bu esin kaynağı ilk olarak, her zaman bir ideal olan ancak asla tam olarak gerçekleşmeyen Kutsal Roma İmparatorluğu ile geldi, “bir düş” (Bryces’in deyimiyile), “yarı teoloji ve yarı şiir”. Diğer taraftan Doğu Roma İmparatorluğu’nda, her zaman tek bir gerçek vardı ve hayal dünyasını hareketlendirecek en ufak bir amil yoktu. Yine Doğu İmparatorluğu’nda, hiçbir şey tartışma konusu olmadığından, teorilerin ortaya çıkması için bir ihtiyaç da zuhura çıkmadı. Batı’da büyük bir anayasal problem ortaya çıktı, iki rekabet eden güç olan papa ve imparator geniş kapsamlı yetkileri ile büyük önem arz ediyorlardı. Dante’nin *De Monarchia*’da, William of Ockham’ın *Dialogue*’ında, Marsilius of Padua’nın *Defensor pacis*’inde belirttiği gibi, onların hak iddialarıyla siyasi arena hareketlenecekti. Doğu’da, böyle bir kriz vukua gelmedi, imparator kilisenin başı olarak kabul edildi ve bu yüzden politik teorileri ortaya çıkaracak hiçbir saik yoktu. Ancak benzer bir problem ya da ihtiyaç zuhura geldiğinde, onlar bir Dante çıkaramamışlarsa da, siyasi teorilerde Batı düşünürlerinden daha az hünerli olmadıklarını kanıtlamışlardır. Ancak Doğu imparatorunun onun hakimiyet gücünü doğrudan Tanrı’dan aldığı iddiası ile Batı’lı emperyalist yazarlar tarafından ileri sürülen Tanrısal Hak (Divine Right) Teorisi birbiriyle aynıdır. Dante, William of Ockham ve Marsilius bu teoriyi teyit ettiler, ancak onlar bu görüşü, imparatorluğun temel olarak insanlardan çıktığı şeklinde tadil ettiler, nitekim Justinian’ın hakimiyetini demokratik temele oturtan yasalarıyla, Konstantinopol’un daha sonra gelen otokratlarının Tanrısal Hak iddiaları birbiriyle uyumlu bir hale geldi.

Ben Geç Roma İmparatorluğu’nun otokrasisinin nasıl sınırlı bir otokrasi olduğunu göstermeye gayret ettim. Elbette her otokrasi, her yönetim şekli doğal sınırlamaları içinde barındırır. Monark’ın etki alanı halkın düşüncesiyle sınırlıdır; her zaman onun halkın fikrine karşı koymaya cesaret edemediği noktalar olmuştur. O, aynı zamanda maiyetinde insanlar istihdam ettiği için de sınırlıdır ve onun isteğine göre onların kişisel görüşleri ve mertebeleri değişebilir ya da tamamen onların faaliyetlerine son verebilir. Bundan başka, eğer o iyi örgütlenmiş bir toplumu yönetiyorsa, hiç arzu etmediği sonuçlar karşısına çıkmasını diye radikal önlemler almaktan kaçınabilirdi.²⁹ Bu doğal sınırlamalar tüm otokrasileri, tüm yönetim

²⁶ *Paraenesis ad Leonem*, Migne, *Patr. Gr.* CVII, s. XXV, XXXII.

²⁷ Bkz. Photius, Migne, *P. G.* CII. 765 ve 573. Karş. Sickel, *op. cit.* 547-8, Brightman, *op. cit.* 383-5.

²⁸ *The Holy Roman Empire* (1904), 343 v.d.

²⁹ Bkz. Sidgwick, *Development of European Polity*, s. 10.

şekillerini çeşitli biçimlerde ve düzeylerde etkiler. Ancak onlardan farklı olarak, Roma otokrasisi anayasa olarak tarif edilen kesin taahhütlere sahiptir.³⁰ Sınırlı bir monarşi de Kral, anayasaya uymayacak şekilde hareket etme serbestisine sahiptir tarzında yanlış bir anlayış vardır. İngiltere Kralı'nın eylemleri, örneğin İnsan Hakları Beyannamesi veya İngiliz Yasası (Act of Settlement) gibi yasalarla sınırlı olmasının yanında, yazılı olmayan anayasayla da sınırlanmıştır. Aynı şekilde Roma otokratının yetkisi de son derece bağlayıcılığı olan örf ve adetlerle sınırlıdır. Ancak iki durumdaki uygulama şekli birbirinden farklıdır. Parlatmentonun hükümeti askıya alma yetkisi olduğundan dolayı, İngiltere Kralı'nın anayasal bağlarla sınırları aşması engellenmiştir. Daha güçlü olan Roma monarkından ise kurumlara, toplumun gelenek ve göreneklerine daha esaslı bir şekilde uyması istenmiştir. Rus otokrat Büyük Peter, Moskova Patrikliği'ni ortadan kaldırdı; Bir Roma imparatorunun ise Konstantinopol Patrikliğini ortadan kaldırması ya da kilise organizasyonu içinde önemli bir değişiklik yapması hiçte mümkün değildi. Kilise kurumu, gerçekten sadece bu ahlaki güçle koruma altına alınmamıştı, o, aynı zamanda monarkın seçimle iş başına gelmesinin bir sonucu olarak bazı ayrıcalıklara da sahipti, imparator yine taç giyme töreninde ant içmek zorundaydı.

Bu sınırlamalar aslında sürekli ayıplanan Bizans tutuculuğunun da göstergelerinden biriydi. Bu sınırlamalar istenilen sonucu veriyordu, çünkü otokrat kendisini bu geleneksel tutum ile sarılmış halde buluyordu. Benim düşünceme göre, Doğu İmparatorluğu'nda otokrasi, var olan koşullara uyum sağlamıştı ve icat edilebilecek herhangi diğer bir sistemden de daha iyi çalışmıştı. Hükümet gayri ihtiyari bir mahiyet de değildi, imparatorluk, antik ve ortaçağın boğuştuğu problemler olan ekonomi vukufsuzluğundan ve kötü mali işlerden dolayı cefa çekiyordu. Hüküm süren özgürlük ve imparatorun atanmasında belli bir kaidenin olmayışından dolayı, o, farklı şekillerde farklı durumlarla karşılaşabiliyordu ve eğer biz 4. yüzyıldaki Büyük Konstantin'den 12. yy. da ki Manuel Komnenos'a kadar geçen dönemi ele alırsak, birkaç karanlık vaka ve kısa aralıklar hariç tutulursa anayasa, uzun bir dönem diğer başka bir devletin tarihinde olduğu gibi teminat altına alınmıştı.

---

³⁰ Anayasaya aykırı olma durumu ve illegal olma arasındaki farkın analizi için bkz. Austin, *op. cit.* 265 v.d.